

KO MUS MOKO TOMAS SODEIKA? ARBA FILOSOFIJOS MOKYMO ANTINOMIJOS¹

Marija Oniščik

Vytauto Didžiojo universiteto

Filosofijos katedra

K. Donelaičio g. 52, LT-44261 Kaunas

Tel. (370 37) 32 78 34

El. paštas: m.oniscik@hmf.vdu.lt

Straipsnyje bandoma suformuluoti filosofijos didaktikos antinomijas, kylančias iš Tomo Sodeikos praktikuojamos ir skelbiamos filosofijos. Prieštaravimas, Sodeikos nuolat aptinkamas tarp „dialogo“ ir „teksto“, apima „atvirumo“ ir „uždarumo“, „išorybės“ ir „vidujiškumo“ metaforas, filosofijos aptarimas išprastesniais jutimiškumo ir racionalumo terminais: kai tai, kas empiriškai žinoma ir mokymo būdu perduodama, prieštarauja arba nesuteikia „pakankamo pagrindo“ idealių „tiesų“ mokymui arba skelbimui.

Vakarų filosofijos „kilmės“ pasakojimas vaizduoja filosofijos mokyklą kaip genealoginį medį, liudijantį aristokratišką kilmę, būtiną etiniam kalokagathia idealui, suprantamam kaip filosofuojančiojo gyvenimo būdas. Antinomija aptinkama tarp „gyvo žodžio klausytojo“, praktikuojančio mokytojo pavyzdžiu parodomą gyvenimo būdą, ir uždaros ezoterinės mokyklos „sekėjo“. „Dogmatinės“ mokyklos atstovas seka tam tikra apibrėžta „paradigma“ asmeninio pavyzdžio ir skelbiamo „mokymo“ prasme. Sokrato antinomija apibūdina dvejopą mokytojo vaidmenį: sokratiškas „akušeris“ sykiu yra ir mokinio sielą formuojantis skulptorius arba ją kultivuojantis „šeimos nuosavybės“ šeimininkas. Žiauri pirmojo ironija nuolat atsveria antrojo „skulptūrinių“ ir „agrikultūrinių“ metaforų, suponuojančių esamą pavydį, mokytojo turimą apriorinio etinio žinojimo idealą. Praktikos ir teorijos antinomija pristatoma, nagrinėjant Meisterio Eckharto ir Tomo Akviniečio didaktiką. Tariamai „praktinė“ pamokslininko padėtis neatmeta jo, kaip „įstatymo skelbėjo“, vaidmens. Mokytojo įvardijimas „meistru“ veda į kitą antinomiją, kurioje susiduria nuoroda į „poietinę“ mokymo prigimtį, leidžiančią perduoti mokiniui teksto gamybos amatą, su įsakmiai reikalaujama filosofijos mokymo performatyvumu. Kanto antinomija – tai priešara tarp „istorinio“ ir „racionalaus“ žinojimo. Tik antrasis yra „objektyviai“ filosofinis, tačiau būtent jo neįmanoma išmokyti, nes išmokytas jis neišvengiamai tampa „subjektyvus“ ir „istorinis“. Todėl daugiausia, ką gali padaryti mokytojas, tai išmokyti filosofuoti. Antinomija susidaro tarp filosofo bei filosofijos idėjų ir besireiškiančių jų „fenomenų“. Kartu būtina mokymo sąlyga tampa performatyvumas.

Pagrindiniai žodžiai: filosofijos mokykla, mokymas, mokytojas, performatyvumas.

Šio straipsnio tema padiktuota dvejopos patirties¹, jau suponuojančios tam tikrą

antinomiją: viena vertus, buvimo Tomo Sodeikos „mokykloje“ ir jo „gyvo žodžio“ klausymosi, kita vertus, tekstų, pasirašytų

¹ Panašų pavadinimą Jacques'as Derrida suteikė vienam savo tekstų („The Antinomies of the Philosophical Discipline: Letter Preface“. In: J. Derrida. *Eyes of the University. Right to Philosophy 2*. Stanford, Ca.: Stanford Uni-

versity Press, 2004, p. 165–174), kuriame pateikė septynias antinomijas, pavadinęs jas „prieštariniais įsakymais“.

Tomo Sodeikos ar jo „bendraautorius“ Antano Švitrigailos Rokantėno vardu, skaitymo. Ši pradinė patirtis skatina persvarstyti Sodeikos aptinkamą ir daugelį sykių aptartą „dialogo“ ir „teksto“ priešpriešą, praplečiant paties Sodeikos „palkviestų“ „pokalbininkų“ ratą: pradedant nuo mitologinių Diogeno Laertijaus filosofijos „kilmės“ pasakojimų ir tiek pat mitologinio Platono personažo – Sokrato, baigiant Kantu ir Derrida; ir paliekant ratą atvirą.

Filosofinė mokykla: kilmė ir sekimas

Visi mes truputį graikai. „Ne tik filosofai, bet ir visa žmonija kilo iš helėnų“², – sako Diogenas Laertius, besiruošdamas papasakoti šios kilmės filosofinę istoriją. Nors ir būdami „pavargę nuo medžių“, norime to ar ne, priklausome graikų „medžio pavidalo kultūrai“³, puoselėjančiai filosofijos genealogijos medį, kurio šakas įprasta vadinti „mokyklomis“.

Istorijos išsaugoti pasakojimai apie savotiškas senovės Graikijos mąstytojų „sukcesijas“ primena legendomis apaugusias senąsias genealogijas. Elėjos mokyklos pradininko Ksenofano klausėsi Parmenidas. Parmenido klausėsi Melisas, Empedoklis, Zenonas, Gorgijas. Anaksagoro

mokinys buvo Archelajas, kuris taip pat mokė sofistų kartą, jo klausėsi ir Sokratas. Sokrato klausėsi visas būrys jaunuolių iš „gerų šeimų“, tarp kurių buvo ir Platonas. Pastarasis klausėsi ir Kratilo, kuris savo ruožtu klausėsi Herakleito⁴.

Be abejo, laikas šias sekas mitologizavo ir sykiu jas gerokai supainiojo, tačiau įsiklausę į jų skambesį galime pastebėti keletą svarbių aspektų. Pirmiausia, nepaisant viso painumo, šios genealogijos keistai primena Evangelijos pagal Matą pradžią: „Abraomui gimė Izaokas, Izaokui gimė Jokūbas, Jokūbui gimė Judas ir jo broliai.“ Ir t. t. (Mt 1. 1). Filosofijos kilmės pasakojime, kaip kilmingų giminių genealoginiame medyje, vardai susiję tarpusavyje savitiškos „tėvystės“ santykiu, kuris tarsi nejučiomis sakralizuojamas.

Šis „kilmės“ aspektas siejasi su graikų iškeltu *kalokagathia* idealu, kurio būtina sąlyga – aristokratiška kilmė, priklausomybė geroms ir gerbtinoms (*kalon te kagathon*) šeimoms, kuriose praktikuojamas atitinkamas gyvenimo būdas – gyvenimas pagal dorybę – „tobulumą, kurio reikalauja kilmingųjų kraujas“⁵. Turbūt nereikia priminti, kad šitoks gyvenimo būdas įpareigoja skirti savo laisvalaikį (*scholē*) filosofijos studijoms. Ši, iš esmės etinė, „kilmės“ ir „kilmingumo“ dimensija pasireiškia kaip „praktinė“ filosofijos paskirtis – išauklėti („pagimdyti“) kilnius, kilmingus (*kaloi kagathoi*), žinančius, anot Platono, „kaip gyventi pačiu geriausiu būdu“⁶. Kartu mo-

² Diogenis Laertius. *Vitae Philosophorum* (Ed. H. S. Strong, 1964): <http://mikrosapoplous.gr/en/t2ten.html> I, 3.

³ G. Deleuze, F. Guattari. Cit. Tomas Sodeika. „Apie tai, kaip Aristotelis vijo netikėtumą į Porfyrijaus medį, kaip Deleuze’as ir Guattari bandė tam pasipriešinti ir apie Nietzschės juoką pro ašaras“. In: *Tapatybės sklaidai ir ribos*. Mokslinės konferencijos medžiaga. Vilnius, p. 38–41, p. 39.

⁴ Plg. Diogenis Laertius. Op. cit. I, p. 13–14.

⁵ Pierre Hadot. *Antikos filosofija – kas tai?* Vilnius: Aidai, 2005, p. 22.

⁶ *Platonis Opera*. Ionnas Burnet. Oxonii: E Typographeo Clarendoniano, 1967. *Gorg.* 500c.

kytojas, atliekantis gimdytojo vaidmenį, yra tas, kuris *žino* ir yra įgaliotas žinojimą (etinį žinojimą, žinojimą „kaip gyventi“, kitaip sakant, gyvenimo būdo žinojimą) perduoti kaip saugotiną šeimos (giminės) „nuosavybę“. Šis žinojimas perduodamas gyvu žodžiu, todėl mokinys paprastai vadinamas „klausytoju“ (*akroatēs*)⁷, ir pavyzdžiu, t. y. tam tikrais praktiniais, turinčiais etinę vertę, veiksmis.

Plutarchui priskiriama auklėjimo, suprantamo kaip etinio žinojimo perdavimas, romėnų vadinamo *cultura animi*, ir šeimos nuosavybės (lauko, žemės ūkio) puoselėjimo arba kultivacijos („agrikultūra“)⁸, paralelė atsiskleidžia panašiai kaip Sodeikos aptariama romėnų *nobilitas* reikšmė: savo kilmės žinojimas kartu yra savo prigimties žinojimas, o „namuose saugomi [...] protėvių atvaizdai“ tampa „metafizinė“ metafora⁹. Tapatybės tvermė leidžia išdidžiai ištartį: „Štai iš kokios giminės, iš kokio kraujo aš kilęs.“¹⁰

Tiesa, patys iškiliausi mokiniai dažnai pasižymėdavo tuo, kad, paneigę mokytojo doktrinas (nes, kaip žinoma, *amicus Plato, sed magis amica veritas*), tapdavo naujos filosofinės „giminės“ – naujos mokyklos – pradininkais. Tačiau daugiausia

graikų aristokratinė edukacija grindžiama sekimu kilniais pavyzdžiais, kurio esmė yra mimezinė. Mokytojas yra įsikūnijimas etinės normos, kuria mokinys privalo sekti, o mokinio žavėjimasis geromis idealo savybėmis skatina jį jas mėgdžioti, kartoti, kopijuoti¹¹.

Su „sekimo“ aspektu susiję mokyklai būdingi sakralumo ir ezoteriškumo bruožai. Mokyklos „šeimą“ sudaro uždaras išrinktųjų ratas, neretai prilyginamas religinei bendruomenei, pasižyminčiai nustatytu „gyvenimo būdu“: jos nariai turi praktikuoti steigėjo „mokymą“¹². Pati mokymo veikla yra tam tikra prasme „dieviška“. Prisiminkime Telemacho mokytoją Mentorą, kurio pavidalą ir balsą, kaip žinoma, mielai priėmė deivė Atėnė¹³, arba Sokratą, dialoge *Faidras* prisipažįstantį, kad, pamatęs tikrąjį „dialektiką“, yra pasiruošęs sekti, vėlgi cituojant *Odisėją*, „pėdsakais jo iš paskos – tarsi dievą“¹⁴.

Būdamas mokinio žavėjimosi ir „sekimo“ objektas, kitaip sakant, jo „paradigma“ (*paradeigma*) – pavyzdinė apriorinio žinojimo norma, – mokytojas pats prisiima šį vaidmenį ir yra už jį atsakingas. Didaktinė antinomija aptinkama tarp „gyvo žodžio klausytojo“, praktikuojančio mokytojo pavyzdžio parodomą gyvenimo būdą, ir uždaro ezoterinės mokyklos „sekėjo“, su pasididžiavimu, kaip savo kilmės įrodymą, saugančio jam patikėtą mokymą¹⁵.

⁷ „Mes taip pat privalome mokėti girdėti ir klausytis (*tōn psophōn akoueîn*)“ (J. Derrida. „The Principle of Reason: The University in the Eyes of its Pupils“. In: *Eyes of the University. Right to Philosophy* 2. Stanford, Ca.: Stanford University Press, 2004, p. 131).

⁸ Plg. Werner Jaeger. *Paideia: the Ideals of Greek Culture*. Vol 1. New York: Oxford University Press, 1965, p. 21, 313.

⁹ T. Sodeika. „Apie snobus ir snobizmą“. In: *Baltos lankos*. 2002, Nr. 15/16, p. 219–234, p. 225.

¹⁰ Homeras. *Iliada*. Vertė A. Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1981, p. 93, VI, 210.

¹¹ Plg. W. Jaeger. Op. cit., p. 310.

¹² Plg. Ten pat, p. 161, 169.

¹³ Plg. Homeras. *Odisėja*. Vertė A. Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1979, p. 37, II 401.

¹⁴ Platonas. *Faidras*. Vertė N. Kardelis. Vilnius: Aidai, 1996, p. 73, 266b.

¹⁵ Čia galima prisiminti vieną „paradigminį“ mokyklos ir mokytojo atvejį, būtent Husserlio „mokyklą“, aprašytą Editos Štein autobio-

Filosofinė mokykla: regimybės ir dogmos

Diogeno Laertijaus cituojami graikų šaltiniai kalba apie filosofines „sektas ar mokyklas“¹⁶. Žodis *hairesis*, dažnai verčiamas kaip „sekta“, turi „priėmimo“, „pasirinkimo“, „polinkio“ prasmes, t. y. žymi pasirinkusių ir priėmusių tam tikras pažiūras žmonių ratą. Žodis *agōgē* – „mokykla“ – sykiu gali reikšti ir „judėjimą pirmyn“, „nešimą pirmyn“, be kita ko, ir prievartinį (iki „pagrobimo“), ir net apkerėjimą užvaldymo tikslais (pvz., „meilės apžavai“)¹⁷, kaip ir labiau mums įprastą „vadovavimą“, „nurodymą“, „lavinimą“, sykiu ir „gyvenimo būdą“ arba „elgesį“, taip pat „samprotavimo metodą“ ar „įstatymo aiškinimą“.

---

grafijoje. Skaitant šį tekstą iškyla uždaro išrinktųjų, paklusniųjų „šeimos“ narių ratelio vaizdas. „Tarpusavyje mokiniai vadindavo jį tik Mokytoju. Jis žinojo ir negalėjo to pakęsti.“ (Edita Štein. *Iš žydų šeimos gyvenimo*. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1999, p. 218). Nepaisant to, Husserlis tituluojamas „pats Mokytojas“, „gerasis Mokytojas“, „mielasis Mokytojas“. Per patį pirmąjį susitikimą su savo būsimąja asistente Husserlis pirmiausia paklausė: „Ar Jūs ką nors skaitėte iš mano darbų?“ (ten pat, p. 217). O jau būdamas Freiburge, kai Štein iškėlė jam savo disertaciją, ją tikino, kad ji turės „daug naudos iš mano paskaitų“ (ten pat, p. 352). Bendraudamas su mokiniais Husserlis daugiausia kalbėdavo pats ir daugiausia „pasakodavo apie savo pasiekimus“ (ten pat, p. 255). Kad galėtų įterpti žodelį, mokiniai eidavo su juo pasivaikščioti maršrutu, kylančiu į kalną, mat 54-į Husserliui „neužtekdavo kvapo“ (ten pat).

¹⁶ Diogenes Laertius. Op. cit., I. 19.

¹⁷ Platono dialoge *Menonas* Menonas ne be ironijos skundžiasi esąs Sokrato „užburtas“ ir „apžavėtas“ (plg. Platonas. *Meno* 80).

Diogenas išskiria du mokyklų arba sektų (*hairesis*) tipus¹⁸. Pirmą, mokykla atpažįstama pagal tai, kad, aiškindami „regimybės“ (*phainomena*), jos nariai laikosi ar atrodo, kad laikosi, tam tikrų bendrų principų. Diogenas sako, kad sunku pavadinti „mokykla“ tuos, kurių principai neaiškūs. Kitas, bendresnis mokyklos apibūdinamas yra tai, kad jos narius sieja polinkis į tam tikras (apibrėžtas) *dogmata*. Žodį *dogma* Diogenas aiškina kaip „tai, kas manoma, ir pati apie tai nuomonė“¹⁹, bet sykiu jis reiškia ir „paskelbtą įstatymą“²⁰. Šių dviejų filosofinių mokyklų tipų santykis pasimato kaip antinomiškas, nes tai, ką žinome apie „regimybės“, nors ir remiasi tam tikrais bendrais principais, nesuteikia įgaliojimų skelbti „dogmas“.

Tai, kad šiandien mokykla apibūdinama Thomo Kuhno terminais kaip tam tikros apibrėžtos „paradigmos“ sujungtų „mokslininkų“ susibūrimas, kuriame skleidžiasi „normalus mokslas“²¹ (įskaitant Kuhno minimą tyrinėjimo „ezoteriškumą“)²², neprieštarauja pirmapradei graikų „mokyklos“ reikšmei ir paskirčiai. „Dogmatinės“ mokyklos atstovas seka tam tikra apibrėžta „paradigma“ tiek asmeninio pavyzdžio, tiek skelbiamo ir perduodamo „mokymo“ prasme, tuo patvirtindamas Kuhno „normalaus mokslo“, kurį perduoda bendruomenės praktika bei vadovėliai, sampratą.

¹⁸ Diogenes Laertius. Op. cit., I. 20.

¹⁹ Ten pat, III. 51.

²⁰ Už pagalbą skaitant ir analizuojant graikišką Diogeno Laertijaus tekstą dėkoju Vytauto Didžiojo universiteto Filosofijos katedros asistentui Tomui Sauliui.

²¹ T. Sodeika. „Ką Emmanuelis Levinas veikia Husserlio „mokykloje“?“ In: *Logos*. 2005, Nr. 40, p. 137–148, p. 138.

²² Thomas S. Kuhnas. *Mokslo revoliucijų struktūra*. Vilnius: Pradai, 2003, p. 38.

Šiai mokyklai tinka ir Sodeikos „nupieštas“ įprastas „normalus“ „mokytojo“, aiškinančio „dogmas“, paveikslas: „Jis aiškina mokiniui tai, ko šis nesupranta, ir įrodinėja tai, kuo jis abejoja.“ Paskaitoje ar, „dar geriau“, ištisame paskaitų kurse „mokytojas iš argumentų ir pavyzdžių sukuria mokomąją terpę ir šioje terpėje perteikia mokiniui savojo „mokslo“ turinį“²³. Tačiau šis paveikslas Sodeikai (ir jo klausytojams ar skaitytojams) žavesio nekelia, t. y. toks mokytojas šiuo atveju nėra (arba neturėtų būti) „paradigminis“, jis yra „mokytojas“, „dėstantis doktriną ir reikalaujantis, kad mokiniai be klaidų ją pakartotų“²⁴.

Filosofijos mokytojas: doktrina ir veiksmas

Iš pirmo žvilgsnio kitoks, „paradigminis“, filosofijos mokytojas yra, be abejo, Sokratas, kuris, anot Sodeikos, moko ne „skelbdamas dogmas“, o „gyvendamas filosofinį gyvenimą“²⁵: „Sokratas „moko“ ne „išimdamas“ dorybę iš savęs ir perduodamas kitam (taip daroma, kai perduodamos žinios), bet savo ironiška laikysena tarsi sukurdamas aplink pašnekovą paradoksišką tuštumos įtampą ir taip bandydamas

pažadinti paties pašnekovo vidujybėje snūduriuojančią įgimtą dorybę.“²⁶ Taigi Sokratas, kaip ir „normalus“ mokytojas, irgi sukuria „mokomąją terpę“, tik ši terpė pasižymi „paradokso“ ir „tuštumos“ požymiais. Koks tas paradoksas? Sodeikos manymu, paradoksas yra tas, kad bet koks bandymas šią „vidujybę“ tiesą išreikšti pasmerktas nesėkmei, nes, tapdamas „išorybe“, jis tampa „savo priešybe, t. y. netiesa“²⁷. Išreiškiantysis šičia yra ne mokytojas, bet mokinys, neišvengiamai gaminantis antrinį „tekstą“. (Toks mokinys šiuo atveju yra Platonas.) O Sokrato alternatyvusis „raštas“, kuris „rašomas į besimokančiojo sielą“, pavertus jį (Sokratą) pasakojimo (t. y. teksto) personažu, paverčia patį Sokratą (o sykiu ir mūsų „paradigminį“ mokytoją) tokiu „tėvu“, kurio „palikuonys stovi kaip gyvi, o jei jų ko nors paklaustumei, jie labai iškilmingai tyli“²⁸.

Todėl suprantama ir saugiausia yra Platono pozicija, nereikalaujanti „tėvystės“ atsakomybės, o leidžianti pasislėpti po savo retrospektyviai sukurto personažo (personos) kauke. Nuosekliai tad pats Platonas netrukus tampa istorijos „personažu“, kurio vardu atsižadama bet kokios „tekstų“ autorystės: kaip teigia Antrojo laiško autorius, „aš pats niekada nieko apie šiuos dalykus nerašiau. Nėra nė vieno Platono veikalo ir nebus nė vieno, o tie, kurie dabar man priskiriami, yra veikalai Sokrato, parašyti tada, kai jis buvo jaunas ir gražus“²⁹.

²³ T. Sodeika. „Miesto metafizika: Dykumos tėvų profenomenas, arba tobulo tylėjimo pamokos“. In: *Miestelėnai. Tyla ir postmodernioji kultūra*. Vilnius: Gervė, 1999, p. 39–68, p. 65.

²⁴ T. Sodeika. „Apie Søreną Kierkegaardą, jo baimę ir drebėjimą [įvadas]“. In: Søren Kierkegaard. *Baimė ir drebėjimas*. Vilnius: Aidai, 1995, p. 41.

²⁵ T. Sodeika. „Pokalbis apie fenomenologiją“. Tomą Sodeiką kalbina Dalius Jonkus. In: *Žmogus ir žodis*. 2000, Nr. 4, p. 71–77, p. 76.

²⁶ T. Sodeika. „Tekstas ir tikrovė. Sørenio Kierkegaard „pamokos““. In: *Darbai ir dienos*. 2001, t. 27, p. 275–296, p. 292.

²⁷ Ten pat, p. 291.

²⁸ Platonas. *Faidras*, p. 89, 90, 275d, 276a.

²⁹ Platonas. *Antrasis ir septintasis laišakai*. Vertė K. Sabolius. Vilnius: Aidai, 2005, p. 68.

Sokratiškas mokymas yra jo „buvimo būdas“, ir šis „buvimo būdas“ yra praktinis, t. y. kalbama apie etinį žinojimą, kuris perduodamas ne tiek pavyzdžiu (paradigmiškai), kiek performatyviai: veikimo arba atlikties būdu. Klausimas: kaip suprantame performatyvumą? Jei performatyvumas reiškia, kad mokytojas „gyvena taip, kaip ir kalba“, ir taip paveikia mokinius savo pavyzdžiu, tai galima ir pagedautina iš viso nekalbėti. Tuomet „gyvo žodžio klausytojas“ taptų tikruoju „mokinium“, jei persikvalifikuotų į „gyvos tylos (arba „tuštumos įtampos“) klausytoją“. Jei performatyvumas suprantamas kaip „ir jūs, vaikai, taip darykit, kaip tėvelis daro“, tuomet toks mokytojas iš esmės nesiskiria nuo „dėstančio doktriną ir reikalaujančio, kad mokiniai be klaidų ją pakartotų“, nes pakartojimas, kaip ir pavyzdžio pamėgdžiojimas, tampa svarbiausia mokymo efektyvumo sąlyga. Ši pažįstama „Jurgelio meistrelio“ situacija kaipmat gražina mus prie „mokyklos-šeimos“ ir „mokytojo-tėvo“ įvaizdžių, o kartu ir prie „normalaus“ mokslo sampratos.

Sodeika, sekdamas kalbėjimo aktų teorijos autoriumi, performatyvumą supranta kaip „kiek neįprastą“ kalbėjimo būdą – tokį, „kai tai, kas norima pasakyti, pasakoma ne tiek pasakymo *turiniu*, kiek greičiau pačiu kalbėjimo *veiksmu*, t. y. ne tiek pasakoma, kiek greičiau sakymu padaroma“³⁰. Performatyvumo aspektas filosofijoje įžiūrimas ten, kur kalbėjimo veiksmas / vyksmas ir filosofavimo veiksmas / vyksmas sutampa. Pasak Sodeikos, performatyvai

yra žodžiai, kuriuos tardami, „kalbame ne „apie“, t. y. ne *pasakojame*, o patys esame kalbamame dalyke. Kitaip sakant, jų prasmingumo sąlyga yra konkreti situacija, kurioje konkretus asmuo juos ištaria. Atplėšti nuo situacijos jie netenka prasmės“³¹. Tad siektinas Sokrato „buvimo būdas“ pirmiausia yra ne veikimo, o „kalbėjimo būdas“, nes čia pačiu kalbėjimu jau kažkas yra padaroma, atliekama, ir tai, kas čia vyksta, yra ne tiek mokymo, kiek filosofavimo veiksmas. Derrida performatyvą supranta kaip „šiuo metu darau tai, ką sakau“, arba kaip „ne sakymą, kas yra, bet produkavimą ar transformavimą savaime, tam tikromis sąlygomis to, apie ką kalbama“³². Sodeikai šis „buvimo būdas“ sutampa su „buvimu esančiame dalyke“, mokytojo tikrovėje, tame, apie ką mokytojo kalbama, t. y. pačioje filosofijoje.

Čia „konkreti situacija“ yra mokymo situacija, o „konkretus asmuo“ – mokytojas, kuris, būdamas „nevykėlis kalbėtojas ir diletantas pianistas“, stengiasi „suteikti progą patirti“ kažką ne tik kalbėjimu, bet ir muzikavimu³³. Šis pasakymas – „suteikti progą patirti“ – nurodo Sodeikos čia mąstomą tam tikrą „dvigubą“ performatyvumą, kai ištarti (ar parašyti) žodžiai ne tik atlieka veiksmą, bet ir „suteikia progą“ klausytojui (skaitytojui) pačiam šį veiksmą atlikti: Heideggerio *Vollzugscharakter*, Sodeikos verčiamą kaip „atlikimo, atlikties

³⁰ T. Sodeika. „Žodis ir tylą – poeto kalbėjimas“. In: *Darbai ir dienos*. 2000, t. 22, p. 53–73, p. 56.

³¹ T. Sodeika. „Filosofija anapus pasakojimo teksto“. In: *Žmogus ir žodis*. 2004. Nr. 4, p. 32–44, p. 39.

³² J. Derrida. „Mochlos, or The Conflict of the Faculties“. In: J. Derrida. *Eyes of the University. Right to Philosophy* 2. Stanford, Ca.: Stanford University Press, 2004, p. 100.

³³ T. Sodeika. „Žodis ir tylą – poeto kalbėjimas“, p. 56.

pobūdis“, pasireiškiantį kaip tai, kas parašyta, „yra ne tik tam tikro *turinio išraiška*, o veikia *veiksmas*, kurį skaitytojas turėtų *pats atlikti*, idant suprastų tai, kas norėta pasakyti“. Žodžiai čia yra tarsi „nuorodos į tam tikrą veiksmą, kurį pats žmogus turi atlikti“³⁴.

Filosofijos mokytojas: Sokrato antinomija

Kitas svarbus sokratiškojo mokymo aspektas – tai prielaida, kad mokinio viduje „snūduriuoja dorybė“, t. y. implicitiškai turimas etinis žinojimas. Majeutinio mokymo, padedančio mokiniui „pagimdyti“ jo žinojimo vaisių, paradoksalumą Derrida paaiškina kaip esantį „tarpe (įterptą, įvyniotą) tarp *jau* ir *dar ne*“ – tuo pat metu *jau* turimas ir dar neturimas žinojimas. Tačiau šitoks mokymas vis dėlto „susidaro iš atskleidimo, atidengimo arba parodymo (atvėrimo) to, kas *jau* yra žinoma – arba manoma, kad *jau* žinoma“³⁵. Panašiai kaip mokyklos, kurios nariai, anot Diogeno, laikosi ar atrodo, kad laikosi, tam tikrų bendrų principų, atveju tai gali būti ir mokslo „normalumo“, ir žinojimo iliuzija. Taigi, kam žinoma ar atrodo, kad žinoma? Matome, kad šičia žinantysis, rodos, yra vėlgi ne mokytojas, o mokinys, nes būtent jis matomas kaip turintis apriorinį, vidinį etinį žinojimą, tačiau mokytojas, tą žinoji-

mą „pažadinantis“ arba majeutiniu būdu padedantis jį pagimdyti, taip pat turi jį turėti, t. y. turi turėti apriorinį šio žinojimo pagrindimą.

Iš tikrųjų Sokratas siekia *jau* minėto „nuosavybės lauko“ kultivavimo, arba to, ką graikai vadino *paideia*: išauklėti žmogų pagal apioriškai žinomą pavyzdinę formą (idėją) arba modelį (paradigmą). Tai pavirtina ir ne kartą vartojamas mokytojo palyginimas su skulptoriumi, kuris formuoja savo kūrinį. Gero ir gerbtino (*kalon te kagathon*) žmogaus paradigma tampa tikrosios žmogaus prigimties arba žmogiškumo (romėnų *humanitas*) idealu.

Tad mokytojo vaidmuo yra dvejopas: sokratiškas „akušeris“ sykiu yra ir mokinio sielą formuojantis skulptorius arba ją kultivuojantis „šeimos nuosavybės“ šeimininkas. Žiauri pirmojo ironija nuolat atsveriamą antrojo „skulptūrinių“ ir „agrikultūrinių“ metaforų, suponuojančių esamą pavyzdį, formą, mokytojo turimą apriorinį etinės normos žinojimą³⁶.

Filosofijos mokytojas: tarp teorijos ir praktikos

Sodeikos cituojamas Kantas visai „sokratiškai“ sako, kad „tikrasis filosofas yra praktinis filosofas, kuris moko išminties, pasitelkdamas doktriną ir pavyzdį“. Tad jis yra „išminties žinovas ir mokytojas“³⁷.

³⁴ [T. Sodeika]. „Žodžio klausytojas“. *NŽ kalbina Tomą Sodeiką*. In: *Naujasis židinys*. 2004, Nr. 3, p. 113–116, p. 115.

³⁵ In: J. Derrida. „Privilege: Justificatory Title and Introductory Remarks“. In: J. Derrida. *Who is Afraid of Philosophy? Right to Philosophy 1*. Stanford, California: Stanford University Press, 2004, p. 35.

³⁶ Šią antinomiją pastebi ir Donaldas Davidsonas. Žr. D. Davidson. „Plato's Philosopher“. In: D. Davidson. *Truth, Language, and History*. Oxford: Oxford University Press; 2006, p. 223–240.

³⁷ T. Sodeika. „Apie Immanuelio Kanto „pragmatinę“ antropologiją“. In: *Problemos*. 2006, t. 70, p. 134–141, p. 139.

(Verta taip pat atkreipti dėmesį į tą teksto vietą, kur Kantas kalba apie mokinių „įgūdžių“ „taikymą įvairiausiems tikslams“.) Rodos, Kantas čia nedviprasmiškai pasisako už teorijos ir praktikos sąjungą.

Sodeika, norėdamas šią teorijos / praktikos perskyrą panaikinti, pirmiausia atsisako teorinės pusės. Teorija netinka todėl, kad ji nesuinteresuota. „Juk pati „teoretiko“ prigimtis yra tokia, kad jis žvelgia į pasaulį kaip teatro salėje sėdintis „žiūrovas“, t. y. ne dalyvaudamas scenoje vykstančiame veiksmo, o tik jį stebėdamas iš šalies.“³⁸ Teorija čia tapatinama su abejingumu „tikrovei“. Rodos, čia nepaisoma paties Sodeikos cituojamos Gadamerio įžvalgos, kad originali graikiška *teōria* reikšmė yra „tikrasis dalyvavimas, ne veikla, bet poveikio patyrimas (Erleiden, *Pathos*, būtent – buvimas įtrauktu reginio)“³⁹. Toks „pasyvus“ „teoretikas“, patiriantis mokytojo poveikį, yra mokinys („klausytojas“).

O štai praktika tapatinama su patirtimi, kuri ne tik nėra abejinga tikrovei, bet ir turi ja su „meilės“ ryšių. Pabrėžiama, kad filosofijos mokytojas yra tas, kuris „moko patirti“ arba moko „fenomenologijos“. O „žodis „fenomenologija“ reiškia, kad norint suprasti dalykus, apie kuriuos [...] rašoma [kalbama], būtina ar bent patartina juos išbandyti pačiam“⁴⁰. Ir išbandyti ne kaip kitaip, o „gyvai, su meile patirdami...“⁴¹

Pagrindinė (praktinė) problema: kaip pereiti nuo teorijos prie praktikos? apima mokinio ir mokytojo santykį. Teorijos atveju kritikuojama nuostata, Kierkegaardas nusako kaip „tapti visiškai abejingu mokytojo tikrovės atžvilgiu“⁴², kai mokytojo „tikrovė“ netampa mokinio tikrove. Praktikos („fenomenologinės praktikos“) atveju – tai meilės santykis, arba santykis, vedantis į sritį, „kurią konstituoją jau nebe „pažinimo“ ar „žinojimo“, bet „meilės“ paradigma“. Ir nenuostabu, kad šis santykis yra asimetris. Pastarąją poziciją pasirinkęs yra nebe „mokytojas, dėstantis doktriną ar nurodinėjantis, kaip kas turi mąstyti ir gyventi, o greičiau *liudytojas*...“⁴³, o tai, kas šičia liudijama, yra „tikrovės tiesa“⁴⁴. Antinomija čia pasireiškia kaip prieštaravimas tarp praktinių ir teorinių didaktinių tikslų, arba tarp ugdomų gebėjimų „mąstyti ir gyventi“, taip pat tarp praktinių ir teorinių didaktinių metodų.

Filosofijos mokytojas: pamoklininkas ir meistras

Teorijos / praktikos perskyrą atitinkanti antinomija išryškėja lyginant Tomo Akviniečio ir Meisterio Eckharto didaktikos „paradigmas“. Akviniečiui tikras mokytojas yra tas, kuris ne tik ir ne tiek žino „kaip“, bet žino „ką“, norimo išmokyti dalyko „priežastis“, t. y. ne tiek praktikas, kiek teoretikas. Tik būdamas teoretikas, turėdamas racionalų, o ne tik patirtinį

³⁸ T. Sodeika. *Tekstas ir tikrovė. Soreno Kierkegaardas „pamokos“*, p. 290.

³⁹ T. Sodeika. „Apie refleksiją ir patyrimą filosofijoje“. In: *Darbai ir dienos*. 1998, t. 16, p. 57–74, p. 67.

⁴⁰ T. Sodeika. „Filosofija anapus pasakojimo teksto“. In: *Žmogus ir žodis*. 2004, Nr. 4, p. 32–44, p. 38.

⁴¹ T. Sodeika. *Žodis ir tylą – poeto kalbėjimas*, p. 59.

⁴² T. Sodeika. *Tekstas ir tikrovė. Soreno Kierkegaardas „pamokos“*, p. 294.

⁴³ T. Sodeika. *Apie Soreną Kierkegaardą, jo baimę ir drebinimą*, p. 8–9.

⁴⁴ T. Sodeika. *Tekstas ir tikrovė. Soreno Kierkegaardas „pamokos“*, p. 294.

žinojimą, mokytojas gali perduoti tą žinojimą kitiems. Mano daug kartų cituota ištrauka iš Akviniečio *Komentary* Aristotelio *Metafizikai* sako: „Negali mokyti tie, kurie tik išmano kokią nors veiklą (*experti*), nes, kadangi jie nežino priežasčių, negali būti žinojimo priežastis kitam. Ir jei jie perduoda kitiems dalykus, kuriuos žino per patirtį, tie dalykai priimami ne kaip mokslas [tikras žinojimas], o kaip nuomonė arba įsitikinimas.“⁴⁵

Iš pirmo žvilgsnio kitoks yra Meisteris Eckhartas. Būti Meisteriu (t. y. meistru) nėra visai tas pats kas būti mokytoju. Štai kaip apie šį subtilų skirtumą kalba Antanas Švitrigaila Rokantėnas: „Mokytojo darbas – mokyti. Meistro – dirbti. Mokytojas moko neklausdamas, ar norime būti jo mokomi, ar ne. Tuo tarpu meistras – tai pirmiausia tas, iš kurio galime tik *pa-si* mokyti. Jis moko ne „duodamas pamokas“, o tiesiog dirbdamas savo darbą. Todėl tikrai išmokyti meistras gali tik to, ką pats moka, ką pats sugeba padaryti. Mokyti gali bet kas, bet šio to išmokti galime tik iš meistro. Taigi tikras mokytojas gali būti tik meistras.“⁴⁶ Čia kalbama būtent apie tą „mokytoją ekspertą“, kuriuo Akvinietis kaip tik ir nepasitiki. Meistras – įgijęs ir galintis perduoti tam tikrą *technē*, pirmine graikiška šio žodžio reikšme (įgūdžius, apie kuriuos kalba Kantas). Tačiau čia prisimename „sukrečiančius“, anot Sodeikos, Heideggerio žodžius apie tai, kad mąstymas gali įgyti „autoritetą kaip *technē*, kaip

švietimo instrumentas, kaip mokyklinė disciplina“, tuomet jau „nebemąstoma, tačiau užsiimama „filosofija“⁴⁷. Mokytojo kaip „meistro“ įvardijimas nurodo „poietinę“ mokymo prigimtį, leidžiančią perduoti mokiniui teksto gamybos amatą. Juk techninės „poietinės“ veiklos rezultatas yra t. t. *poiēma* – t. y. „gaminys“, „daiktas“, kurį pagal t. t. projektą iš t. t. medžiagos gamina amatininkai“⁴⁸. Sokratas yra atsargesnis, jis tik palygina mokytoją su skulptoriumi, bet netapatina; jam mokytojas yra ne *technē*, o *phronēsis*, ne poietinio, bet etinio žinojimo turėtojas ir perdavėjas.

Sodeika, kalbėdamas apie Eckhartą, skiria *Lesemeister* nuo *Lebemeister*. Pirmasis esą turi reikalą su teksto ar paskaitos skaitymu (*lectio*), jis yra *lector*. Antrasis turi reikalą su gyvenimu, jis yra „gyvenimo mokytojas“. Ši priešprieša įžvelgiama tarp Viduramžių scholastinio ir monastinio mokymo, – tarp mokymo, kurio metodinė seka yra *lectio – questio – disputatio*, ir tokio mokymo, kurio metodinė seka būtų *lectio – oratio – meditatio (contemplatio)*. Du mokymo būdai Sodeikos pristatomi taip, tarsi tai būtų griežta alternatyva, nes jam didžiausią rūpestį kelia „scholastinis“ teksto skaitymo būdas, kuris nėra „gyvenimo“, arba, tiksliau, „buvimo“, „tikrovės“ būdas: „*Lesemeister* yra tas, kuris skaito tam, kad galėtų klausyti ir toliau diskutuoti, ir kiti tekstai galėtų rasti – begalinis procesas, kurio metu vis tolstame nuo tikrovės.“⁴⁹

⁴⁵ S. Thomas Aquinas. *In Metaphysicum Aristotelis commentaria*. Ed. M.-R. Cathala. Taurini: Marietti, 1935, I, 29.

⁴⁶ Antanas Švitrigaila Rokantėnas. „Maestro Dante Alighieri“. In: *Naujasis Židinys*. 1997, Nr. 9/10, p. 356–363, p. 358.

⁴⁷ T. Sodeika. *Apie refleksiją ir patyrimą filosofijoje*, p. 58.

⁴⁸ T. Sodeika. „Martinus Buberis ir žydiškoji „graikiško mąstymo“ alternatyva.“ In: M. Buberis. *Dialogo principas I: Aš ir Tu*. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, p. 19.

⁴⁹ T. Sodeika. „Meisterio Eckharto mistika ir Edmundo Husserlio fenomenologija“. In:

Reikėtų pasakyti, kad abu mokymo „keliai“ prasideda nuo teksto, tačiau jų kryptis yra skirtinga: scholastas eina teorinio žinojimo keliu, o „monastas“, arba „gyvenimo mokytojas“, moko gyvenimo, praktikos, šiuo atveju religinės praktikos, religinio gyvenimo – maldos ir meditacijos⁵⁰. Tačiau ši opozicija arba yra tariama, arba gali būti lengvai panaikinta, pasirinkus trečią kryptį: *lectio – disputatio – predicatio*. Vienas XII a. mokytojų, Peteris Kantorius, savo veikale *Verbum abbreviatum* visą mokymo procesą palygina su pastatu: „Skaitymas (*lectio*) – tai pagrindas ir pamatai to, kas eina po jo, nes per jį yra pasiekama visa kita. *Disputatio* – tai šio studijų pastato sienos, nes niekas nėra visiškai suprasta nei iki galo perduodama kitiems, jei pirma nėra sukramtyta diskusijos dantų. Pastaroji palaiko pamokslavimą [perdavimą kitiems], kuris yra stogas.“⁵¹

Pamokslininkas kalba ne kaip klausantis ir diskutuojantis „sokratiškas“ mokytojas, bet kaip žinantis mokytojas skelbėjas. Jis ne tyrinėja regimybes, bet skelbia „dogmas“ (*ex cathedra*). (Eckhartas kalba Šv. Rašto intonacijomis – „Aš jums sakau.“) Tariamai „praktinė“ pamokslininko padėtis nepašalina jo, kaip „įstatymo skelbėjo“, vaidmens. Kita vertus (*pace* Heideggeriui), tikroji „teorijos“ prasmė, žinota Viduramžiais, yra *contemplatio*, tad nenuostabu, kad Akvinietis nusako mokytojo paskirtį kaip *contemplare et contemplata aliis tradere*.

Vietoj skulptūrinių ar agrikultūrinių motyvų, suponuojančių mokytojo turimą apriorinę idėjos arba formos žinojimą, Akvinietis vartoja palyginimą su gydytojo „menu“. Mokymas yra tam tikra prasme „terapeutinė“ veikla, kurioje tačiau pagrindinis vaidmuo tenka ne gydytojui, o pacientui, tiksliau, jo žmogiškajai prigimčiai. „Sakoma, kad gydytojas gydo ligonį per prigimties veikimą, taip pat sakoma, kad vienas žmogus yra kito žinojimo priežastis per paties besimokančiojo prigimtinio proto veikimą.“⁵² Maža to, mokymo kelias yra toks pat kaip ir „savarankiško atradimo“ kelias, nes abu remiasi žmogiškąja prigimtimi. „Mokytojas veda mokinį į nepažintų dalykų pažinimą tuo pačiu keliu, kuriuo eina savarankiškai atrandantis nepažintų dalykų pažinimą.“⁵³ Savarankiškai mokydamsis žmogus „atranda“ mokslą. O kai jam padeda mokytojas, pastarasis vaidina tik „šalutinio veiksnio“ vaidmenį, iš esmės du prigimtiniai protai ne vienas kitą „moko“ (neklusdamas, nori jis būti mokomas ar ne), o „bendradarbiauja“ žodžių padedami.

Mokytojo žodžių poveikis mokiniui yra toks pat kaip jutiminių daiktų („regimybių“ arba „išorinio pasaulio daiktų“) poveikis tam, kuris juos pažįsta savarankiškai⁵⁴, ir nors Akvinietis, sutikdamas su Augustinu, vadina mokytojo žodžius „ženklais“, jam kalba yra „suprantamų dalykų“ (t. y. konceptų) ženklai, o išorinio pasaulio daiktai yra „juntami dalykai“, kurie nėra ženklai.

Tomizmas: praeitis ir dabartis. Vilnius: Logos, p. 436–462.

⁵⁰ Ten pat, p. 453.

⁵¹ Cit. Beryl Smalley. *The Study of the Bible in the Middle Ages*. Notre Dame, University of Notre Dame Press, 1964, p. 208.

⁵² S. Thomas Aquinas. „De veritate“. In: *Quaestiones Disputatae*. Vol. III. Taurini: Marietti, 1898, Q. 11, a. 1.

⁵³ Ten pat.

⁵⁴ Plg. S. Thomas Aquinas. *De veritate*, Q. 11, a. 2, ad 11.

Todėl, nors pažinimo kelias mokymo ir savarankiško atradimo atveju yra toks pat, žinojimas yra tikrai „panašus“. Mokytojo funkcijos svarbą nulemia tai, kad jo žodžiai „betarpiškiau yra linkę būti žinojimo priežastimi nei išoriniai daiktai“⁵⁵.

Akviniečiui kalbos „betarpiškumas“ reiškia jos santykį su supratimo konceptais, kuriuos ji betarpiškai žymi, o supratimo konceptai – tai ta pažinimo pakopa, kurios siekiame mokydamiesi. Mokytojas ir mokinys jungiasi bendram jų abiejų prigimtinio proto veikimui, drauge skaitydami tekstą (*lectio*), naudodami tą tekstą kaip įrankį, „betarpiškai“ atvedanti juos prie racionalaus žinojimo.

Kanto antinomija: filosofijos mokymo neįmanomybė

Paskutinė antinomija priklauso Kantui ir trumpai gali būti prisiminta kaip prieštara tarp „istorinio“ ir „racionalaus“ žinojimo. Pirmasis yra empirinis, išorinis, „svetimas“, o antrasis – racionalus, vidinis, „savas“. Tik antrasis yra „objektyviai“ filosofinis, tačiau būtent jo neįmanoma išmokyti, nes išmokytas jis neišvengiamai tampa „subjektyvus“ ir „istorinis“. Todėl daugiausia, ką gali padaryti mokytojas, tai išmokyti *filosofuoti*. „Filosofija vengia mokymo, o *filosofavimas* jo reikalauja, reikalauja *be paliovos ir tik* mokymo.“⁵⁶

Net du sykius baigiamajame *Grynojo proto kritikos* skyriuje Kantas pakartoja savo garsųjį teiginį, kad žmogus „nesimoko filosofijos, mokosi filosofuoti“.

„Geriausiu atveju [protą] galima išmokyti tik *filosofuoti*.“⁵⁷ Anot Derrida, „šio dalyko [filosofijos] unikalumas yra tai, kad kažkoku būdu jos mokoma neišmokus. Šis mokymas yra ne-mokymas“⁵⁸. Būtent todėl tai yra performatyvus mokymas, kuris besimokančiajam „suteikia progą“ filosofuoti.

Performatyvumas pasireiškia ten, kur „filosofas, kuris moko neišmokus, kuris moko, nieko iš viso nemokydamas, moko veiksmo, o ne turinio“⁵⁹. Ir vis dėlto Kantas atkakliai tvirtina, kad filosofijos mokytojas yra mokytojas (*Lehrer*), o ne menininkas (*Künstler*). Nes, kaip sako Derrida, kai kas gali pamanyti tą, kuris moko „greičiau kaip praktikuoti filosofinį *veiksmą*, o ne pačios Filosofijos“, esant menininką. (Tas kai kas buvo Schellingas.)⁶⁰ Menininkas būtų tas Akviniečio „ekspertas“, kuris žino „kaip“, išmano *technė*. Jei filosofijos negalima išmokyti, tad gal ją galima praktikuoti, kaip „dialektinį“ meną? Tokios „praktikos“ („poetikos“) „vadovo“ tikslas būtų *Bildung* kaip formacija, mokinio „filosofinės sielos“ kultivavimas.

Tačiau Kantui filosofas yra Mokytojas, magistras, vykdamas Magisteriumą, mokymą, prilyginamą registracijai, įstatymo skelbimui („filosofas yra ne proto virtuozas, bet žmogaus proto įstatymų leidėjas“⁶¹),

⁵⁵ Ten pat, Q.11, a. 1, ad 11.

⁵⁶ J. Derrida. „Vacant Chair: Censorship, Mastery, Magisteriality“. In: J. Derrida. *Eyes of the University. Right to Philosophy 2*. Stanford, Ca.: Stanford University Press., 2004, p. 62.

⁵⁷ Immanuel Kant. *Grynojo proto kritika*. Vertė R. Plečkaitis. Vilnius: Mintis, 1996, p. 571.

⁵⁸ J. Derrida. „Vacant Chair: Censorship, Mastery, Magisteriality“, p. 55.

⁵⁹ Ten pat, p. 56.

⁶⁰ J. Derrida. „Theology of Translation“. In: J. Derrida. *Eyes of the University. Right to Philosophy 2*. Stanford, Ca.: Stanford University Press., 2004, p. 70.

⁶¹ I. Kant. Op. cit., p. 572.

tokį mokymą, kuris turi saistančią galią – tiesos, skelbiamos *ex cathedra*. Kitaip sakant, jis yra pamokslininkas. Ir mūsų neturėtų stebinti Kanto išvada, esą šis Mokytojas, tiesos skelbėjas neegzistuoja. „Šis tiesos mokytojas iš tiesų neegzistuoja. Jo niekur negalima aptikti, jis „neatsitinka“, jo nėra dabartyje, čia (*da*); šis mokytojas-filosofas neturi *Dasein*.“⁶² Toks mokytojas, kurį vienintelį „turėtume vadinti filosofu“, esąs „pavyzdys [taigi, paradigma], esantis tik idėjoje“. Tad „vadinti save filosofu šia reikšme [...] būtų labai pagyrūniška“⁶³.

Tiesa, filosofijos „turinio“ galima išmokyti „istoriškai“, tačiau toks žinojimas, anot Kanto, remiasi „svetimu protu“, imitacija, o ne *inventio*. Tai mimezinis paradigmos žinojimas, kildinantis „normalų mokslą“, tačiau negalintis būti filosofavimo pagrindu. Kanto perskyrą tarp „istorinio žinojimo“, arba *cognitio ex datis*, ir „racionalaus žinojimo“, arba *cognitio ex principiis*, palygintina su Tomo Akviniečio reikalavimais mokytojui, taip pat su Diogeno Laertijaus minimu „regimybų“ ir „dogmų“ mokymu.

Dogmos sudaro „sistemą“. Filosofija ir yra sistema, tačiau tokia, kurios negalima išmokyti, nes ji yra tik (ir net) idėja.

Kad ir iš kur žinojimas kultų iš pradžių, tam, kuris pažįsta, jis yra istorinis žinojimas, jei jis pažįsta tik tokiu mastu ir tiek, kiek žinojimas jam duotas iš kitur, nesvarbu, ar jis duotas betarpiško patyrimo, ar pasakojimo, ar mokymo [tad ir „patyrimo mokymo“ žinojimas yra „išorinis“, „svetimas“] [„pasakojimas“, anot T. S., naikina mokinio / mokytojo santykio „dialogiškumą“,

kartu performatyvumą ir, žinoma, meilę, modeliuojamą pagal santykio sakralumą (žmogus / Dievas)⁶⁴] [...]. Todėl tas, kuris iš esmės *išmoko* kurią nors filosofijos sistemą, pavyzdžiui, Volfo sistemą, nors jis ir turėtų galvoje visus pagrindinius teiginius, paaiškinimus ir įrodymus kartu su viso teorinio pastato skirstymu ir viską galėtų suskaičiuoti ant pirštų, vis dėlto tik išsamiai *istoriškai* žino Volfo filosofiją: jis žino ir sprendžia tik tiek, kiek jam buvo duota. Nuginčykite jam vieną definiciją, ir jis nežino, iš kur imti kitą. Jis lavinasi pagal svetimą protą, bet sugebėjimas mėgdžioti nėra kūrybinis sugebėjimas, t. y. jo žinojimas kilo ne iš proto, ir, nors objektyviai tai, žinoma, buvo žinojimas protu, vis dėlto subjektyviai tai tėra istorinis žinojimas. Jis gerai suprato ir išsaugojo, t. y. išmoko, ir yra gyvo žmogaus gipsinis atspaudas.⁶⁵

Tad „žinojimas gali būti objektyviai filosofinis ir vis dėlto subjektyviai istorinis, kaip kad daugumos mokinių ir visų tų, kurie niekada nepažvelgia už mokyklos sienų ir visą gyvenimą lieka mokiniais“⁶⁶. „Mokyklinis“ santykis su filosofija „ištinka“ ir mokinį, ir mokytoją. „Filosofijos mokykla“ yra neįmanomas derinys, oksimoronas⁶⁷. O Vakarų filosofijos „kilmės“ pasakojimas,

⁶⁴ T. Sodeika. *Martinus Buberis ir žydiškoji „graikiško mąstymo“ alternatyva*, p. 66.

⁶⁵ I. Kant. Op. cit., p. 570.

⁶⁶ Ten pat, p. 571.

⁶⁷ Ludwigas Wittgensteinas: „Aš negaliu įsteigti mokyklos, nes iš tikrųjų nenoriu būti imituojamas. Bent jau tų, kurie publikuoja straipsnius filosofiniuose žurnaluose.“ Prieš tai: „Ar aš esu vienintelis, negalintis įsteigti mokyklos, ar nė vienas filosofas to negali?“ (L. Wittgenstein. *Culture and Value*. Tr. by P. Winch. Chicago: The University of Chicago Press, 1984, p. 61. Apie tai, ar Wittgensteinas gali būti vadinamas „filosofijos mokytoju“, žr. Saulėnė Pučiliauskaitė. „L. Wittgensteino estetikos pamokos“. In: *Problemos*. 2008, t. 74, p. 108–118, p. 109).

⁶² J. Derrida. „Vacant Chair: Censorship, Mastery, Magisteriality“, p. 56.

⁶³ I. Kant. Op. cit., p. 572.

jos tikrojo kilmingumo šaltinis pasimato kaip deridiškas „pėdsakas“, kuris pats save ištrina, ir tik taip gali reikštis performatyviu vyksmu.

Pabaiga: ko išmokome Sodeikos „mokykloje“?

Sodeika atkreipia dėmesį į dvejoją mokytojo ir mokinio santykio asimetriją. Viena mokytoją traktuoja kaip „geriau informuotą apie savo dėstomą dalyką, negu mokinys, geriau už jį pasiruošusį retorikos požiūriu“ bei „galintį kontroliuoti strateginį ir taktinį pamokos aspektą“; kita viliasi mokinį turint *anima naturaliter philosophica*, kitaip tariant (visai kaip Tomas Akviniėtis), „puoselėja iliuzijas dėl „prigimtinio“ mokinio sielos filosofiškumo“⁶⁸.

„Mokyklos“ susidarymo pavojus glūdi pačiame asimetrijos santykiyje (ir, tinkamai apmąstytas, pasirodo abiejose asimetrijose). Pavojus glūdi tame, ką pats Sodeika užčiuopia kaip šio santykio „esencialistinę“ prigimtį: jame pasirodo esmė be *esse* – vyksmo, interpretuojamo kaip heidegeriškoji „egzistencija“, „čia ir dabar vykstanti mokytojo ir mokinio kaip visiškai konkrečių asmenų sąveika“⁶⁹. Galima pridurti – ir be būtybės

(*ens*) aut-entiškumo. Šitokia mokytojo „esmė“ pasirodo kaip žmogaus atspindys veidrodyje arba vaškinė figūra muziejuje. „Mokykla“ ir yra tokia vaškinių figūrų „galerija“: „Visa tai, ką ten pamatome, atrodo tikra, gyva, ir vis dėlto mus, vaikštinėjančius po galerijos sales, nuolat persekioja keista nuojauta – mums sunku atsikratyti jausmo, kad net tobuliausiai pagamintai vaškinei figūrai kažko stinga“⁷⁰, lygiai kaip ir Kanto „gyvo žmogaus gipsiniam atspaudui“.

Ne atsitiktinumas, kad šiais žodžiais Sodeika aprašo savo „antrininko“ Antano Švitrigailos Rokantėno teksto skaitymo patirtį, tą „nejaukumą“, kuris apima „autorių“, kai jam tenka „skaityti „savas“ mintis, sugrįžusias jam iš svetimų rankų“⁷¹. Šitokios fatališkos egzistencinės mokytojo nesėkmės akivaizdoje galima laikysena paties Sodeikos nurodyta kaip „kovos su baziliskais taktika“, „atspindimu spinduliu apšviečiant patį atspindintį veidrodį“⁷², arba dviguba refleksija, kurią čia ir buvo bandoma atlikti.

Buvimas Sodeikos mokykloje panašiausias į Platono aprašytą „buvimą kartu“: „Apie šiuos dalykus nėra ir niekada nebus jokio mano rašto: tai niekaip negali būti išsakyta kaip kiti mokslai, bet nuolat ilgai būnant kartu ir kartu gyvenant vardan paties dalyko, staiga kaip šviesa, suspindusi nuo išžiebusios liepsnos, atsiranda sieloje ir maitinasi pačiu savimi.“⁷³

⁶⁸ T. Sodeika. „Filosofija anapus pasakojimo teksto“. In: *Žmogus ir žodis*. 2004, Nr. 4, p. 32–44, p. 40–41.

⁶⁹ Ten pat, p. 41. Apie šią tomistinę perskyrą ir jos interpretaciją reikia kalbėti atskirai. Čia tik pridursime, kad „esmės“ ir „būtybės“ (*ens*) terminai greičiausiai paimti iš Akviniėčio ankstyvojo veikalėlio *De ente et essentia*, kuriame tai nėra perskyra. Tikroji tomistinė perskyra yra būtybės (*ens*) viduje tarp jos esmės ir jos buvimo (*esse*). Skirtumas tarp *esse* ir *ens* čia yra konstituojantis.

⁷⁰ T. Sodeika. *Žodis ir tyla – poeto kalbėjimas*, p. 55.

⁷¹ Ten pat.

⁷² T. Sodeika. „Rastas pseudoniminius rašinius apie Dantę“ In: *Naujasis židinys*. 1997, Nr. 9/10, p. 356–360, p. 359.

⁷³ Platonas. *Antrasis ir septintasis laiškai*, p. 88.

WHAT DOES TOMAS SODEIKA TEACH US? OR THE ANTINOMIES OF THE PHILOSOPHICAL TEACHING

Marija Oniščik

Summary

The article is based on the twofold experience of listening to the “living voice” of Tomas Sodeika and reading the corpus of his writings. Some antinomies of philosophical didactics are detected and formulated. Those arise from the reflection on the origin of Western philosophical tradition as a kind of a genealogical tree. The ethical dimension of Greek philosophical education is viewed as a pattern of listening to the teacher speaking and imitating him as a kind of the moral norm or *paradeigma*. The notion of the philosophical school known from Diogenes Laertius combines the investigation of *phenomena* and the commitment to certain *dogmata*, common to the school representatives, these views becoming the obliging rational paradigm of the school. Socratic teaching method exemplified the ambivalence in doing the job of a midwife and that of a sculptor which presupposes the a priori norm of knowledge processed by the teacher. Another set of the antinomies derives from the theory/practice opposition. Here didactics of Thomas Aquinas and Meister Eckhart are the examples of apparent contradiction, since the aim of both is a figure of a preacher proclaiming the law. The Kantian antinomy emerges from the opposition between “historical” and “rational” knowledge, of which only the latter is philosophical in the proper sense, yet it cannot be taught without losing this property. In Kantian view philosophy and the teacher of philosophy are caught between the idea and the phenomenon. The thesis of performativity is presented as the necessary condition of philosophical teaching.

Keywords: philosophical school, teaching, teacher, performativity.